

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 343.98:349.2(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.5/06>

Рядінська В. О.

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

Епель О. В.

Шостий апеляційний адміністративний суд, м. Київ

ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ, ЩО ПРОХОДЯТЬ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА, У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено комплексному аналізу стану забезпечення прав осіб, які проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа у трудових правовідносинах в Україні. Вихідним положенням є теза про те, що поширення практики використання поліграфа в державному й приватному секторах відбувається за умов відсутності спеціального закону та за логікою «презумпції дозволеності», підкріпленої низкою підзаконних актів окремих органів влади.

У роботі на підставі аналізу зарубіжного законодавства, спрямованого на врегулювання відносин, пов'язаних із застосуванням поліграфа, визначено такі аспекти, врахування яких спрямовано на забезпечення балансу між інтересами держави чи роботодавця у виявленні неправдивої інформації та фундаментальними правами людини на приватність, особисте життя, свободу переконань, захист від дискримінації і примусу тощо, яка була втілена при формуванні правового регулювання відносин, що виникають у сфері застосування поліграфа в США, Литві та Молдові (зарубіжних країнах, які мають закон, яким врегульовуються суспільні відносини із застосування поліграфа): добровільність та поінформована згода; кваліфікаційні вимоги до поліграфологів; спеціальний правовий режим інформації, отриманої під час дослідження; відповідальність за порушення встановлених вимог.

З огляду на зарубіжний досвід, констатовано, що в Україні застосування поліграфа у трудових правовідносинах розвивається фрагментарно: у приватному секторі спирається переважно на конституційний принцип добровільності та загальні норми цивільного законодавства без спеціальних процедурних гарантій, а у державному секторі окремі відомчі акти закріплюють вимоги до стандартів забезпечення прав осіб під час психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, але роблять це нерівномірно, створюючи множинність режимів. Зазначений дисбаланс підсилюється відсутністю єдиних підходів до кваліфікації поліграфологів без уніфікованих вимог до їх навчання і визначення рівня компетентності.

Зроблено висновок, що законодавче врегулювання із запровадженням мінімальних стандартів, єдиних кваліфікаційних вимог і дієвого механізму відповідальності є необхідною передумовою перетворення поліграфа з інструмента з високим потенціалом порушення прав осіб на інструмент, використання якого сумісне з правами людини на приватність, особисте життя, свободу переконань, захист від дискримінації і примусу.

Ключові слова: поліграф, психофізіологічне опитування, права людини, захист прав, трудові правовідносини, правове регулювання, відповідальність.

Постановка проблеми. Застосування поліграфа (відомого широкому суспільству як «детектор брехні») в Україні поступово набуває дедалі більшого поширення, як базується на презумпції дозволеності за відсутності прямої законодавчої

заборони використовувати поліграф та низці нормативних актів, що створюють правові підстави його застосування в окремих суспільних відносинах (при кадровому доборі персоналу в державні органи та приватні компанії, в кримінальному та

цивільному провадженні, для вирішення шлюбно-сімейних конфліктів тощо).

За своєю матеріальною природою поліграф є засобом психофізіологічного дослідження, який фіксує не істину як таку, а фізіологічні реакції організму у відповідь на певні стимули. Його використання пов'язане з низкою проблемних аспектів, серед яких відсутність універсально визнаної наукової валідності результатів, значна залежність висновків від рівня професійної підготовки поліграфолога та впливу суб'єктивних факторів, а також можливість психологічного тиску на особу, що проходить опитування, при цьому рівень такого тиску може досягати ступеня, співмірного з примусовим впливом, що може порушити її основоположні права та свободи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних науковців проблема захисту прав і свобод особи, яка проходить психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа, неодноразово ставала предметом наукових досліджень. Джон Ф. Бейтел (John F. Beitel) у своїй статті *Ethical Issues in Polygraph Testing* вказував, що питання, які задаються під час поліграфологічних тестувань, можуть вторгтися в особисте життя, що порушує право на приватність, а сама процедура може створювати психологічний дискомфорт, що межує з етичними порушеннями [1]. Девід Л. Фейгман (David L. Faigman), відомий критик застосування поліграфа, вказував, що порушення прав опитуваних з допомогою поліграфа осіб відбувається через ненадійність та наукову невалідність цього пристрою [2]. Стивен Э. Файнберг (Stephen E. Fienberg), Пол К. Стерн (Paul C. Stern), автори звіту 2003 року *The Polygraph and Lie Detection*, зазначали, що психологічний тиск під час психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа може впливати на результати, що додатково порушує права опитуваних [3]. Дуг Вільямс (Doug Williams), колишній поліграфолог, який згодом став відомим критиком поліграфа, наголошував, що процедура тестування порушує права опитуваних через примус, вторгнення в приватність і створення атмосфери страху [4] і т.ін.

На сучасному етапі сформована позиція щодо необхідності забезпечення балансу між інтересами держави чи роботодавця у виявленні неправдивої інформації та фундаментальними правами людини на приватність, особисте життя, свободу переконань, захист від дискримінації і примусу тощо, яка була втілена при формуванні правового регулювання відносин, що виникають у сфері

застосування поліграфа. Так, зарубіжний досвід країн, в яких застосовується поліграф і сформовано правове регулювання у цій сфері (США, Литва, Молдова), переконує, що у нормативних актах закріплюються певні вимоги, дотримання яких і забезпечує необхідний баланс. До таких вимог відносяться: добровільність згоди особи на проходження психофізіологічного дослідження із застосування поліграфа та її гарантії, забезпечення належної кваліфікації поліграфологів, особливий правовий режим інформації, що отримується в результаті дослідження, відповідальність за порушення встановлених вимог.

В українській академічній літературі, присвяченій дослідженню правового регулювання застосування поліграфа в Україні (роботи С. Градун [5, с. 67–80], С. Казьмірука, І. Пампухи, Н. Близнюка [6, с. 62–66], А.І. Мотляха [7, с. 31–44], В. Ровного [8, с. 69–73] та інших), питання захисту прав осіб, що проходять опитування на поліграфі, майже не підіймалися, зокрема тому, що застосування поліграфа в нашій країні було незначним. Проте поява українських шкіл підготовки поліграфологів (Національної асоціації поліграфологів України, Центра експертних досліджень Тетяни Морозової, об'єднання експертів-поліграфологів «Ведмідь, Іщук та партнери» тощо, які здійснюють систематичні навчання поліграфологів), зміна правового регулювання у цій сфері, запровадження поліграфа у нові сфери життя, зростання рівня суспільного визнання його ефективності як засобу психофізіологічного дослідження поведінки людини, сприяють суттєвому збільшенню кола осіб, що залучаються до відносин, які виникають у сфері застосування поліграфа, а це, у свою чергу, призводить до актуалізації питання захисту прав осіб, що проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа, в українському правовому полі.

Постановка завдання. Метою нашої статті є аналіз забезпечення захисту прав осіб, що проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа у трудових відносинах в Україні.

Виклад основного матеріалу. В українському парламенті було дві спроби з врегулювання відносин з забезпечення прав осіб, які проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа – 17 лютого та 4 березня 2016 року до Верховної Ради було подано законопроекти «Про захист осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» за № 4094 (далі – законопроект № 4094) [9] та «Про поліграфічну

діяльність» від № 4094-1 (далі – законопроект № 4094-1) [10] відповідно.

Законопроект № 4094-1 був спрямований на створення правових засад діяльності у сфері застосування поліграфа, в якому пропонувалося створити Національну асоціацію поліграфологів України для сертифікації фахівців, розробки методик та здійснення контролю, визначити порядок і вимоги до психофізіологічних опитувань, права та гарантії опитуваних і замовників, статус, права та обов'язки поліграфологів. У пояснювальній записці обґрунтовувалося, що прийняття закону забезпечить належний рівень професійної підготовки поліграфологів, якісність висновків та захист прав осіб [11]. Втім, у ході розгляду у Верховній Раді України законопроект зазнав критики. Головне науково-експертне управління вказало на відсутність доцільності прийняття спеціального закону, оскільки дослідження на поліграфі є різновидом судової експертизи, врегульованої Законом України «Про судову експертизу», сумнівність створення системи самоврядування поліграфологів, бо це може призвести до створення штучних бар'єрів для доступу до професії через обов'язкове членство в органах самоврядування тощо [12], Комітет з питань прав людини підкреслив відсутність гарантій конфіденційності, визначеного рівня та порядку відповідальності за розголошення або втрату матеріалів поліграфічного опитування [13], Комітет з питань запобігання і протидії корупції наголосив, що законопроект створює ризики штучного обмеження доступу до професії та корупційні загрози, пов'язані із сертифікацією [14]. У підсумку, 28 вересня 2019 року законопроект № 4094-1 був відкликаний.

Законопроект № 4094 був спрямований на врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа. Його метою декларувався захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі, легалізація поліграфа як науково-технічного засобу, визначення порядку його застосування у кадровому відборі, спеціальних перевірок, службових розслідуваннях, оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні та судовому провадженні [15]. У тексті проекту передбачалося закріплення прав, обов'язків та гарантій опитуваних, визначення статусу поліграфолога, а також умов і принципів проведення досліджень. Проте законопроект отримав низку негативних висновків профільних органів Верховної Ради України. Так, Комітет з питань прав людини вказав на невідповідність норм законопроекту Конституції України (ст. 28, 32, 63), оскільки проект

фактично робив обов'язковим проходження поліграфа для кандидатів на державну службу, а також не враховував право особи не свідчити проти себе [16], Комітет з питань запобігання і протидії корупції наголосив на юридичній сумнівності залучення поліграфологів як судових експертів без чіткого обмеження виключно поліграфічними дослідженнями, що могло створювати ризики процесуальної невизначеності [17], Головне науково-експертне управління вказало, що запропоновані положення дублювали або суперечили Закону України «Про судову експертизу» та чинним процесуальним кодексам, у яких мали б бути врегульовані підстави призначення й оцінки результатів таких досліджень та відзначило ряд інших недоліків (декларативність норм, невизначеність статусу поліграфолога, предмет регулювання виходив за межі заявленої мети (захисту прав осіб) і фактично стосувався поліграфічної діяльності загалом) тощо [18]. 28 вересня 2019 року законопроект № 4094 також було відкликано.

Більше до питання прийняття закону, який би забезпечив захист прав особи, що проходить психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа, українські суб'єкти законодавчої ініціативи не поверталися.

На сучасному етапі у трудових правовідносинах поліграф в Україні застосовується при відборі персоналу, проведенні внутрішніх службових розслідувань, оцінюванні доброчесності працівників, перевірці дотримання ними корпоративної етики в приватних підприємствах, установах, організаціях, а також для професійного кадрового відбору персоналу, проведення спеціальних перевірок, службових розслідувань, атестації або оцінювання ризиків щодо співробітників окремих органів державної влади (переважно в органах сил безпеки і оборони), тобто – в приватному та державному секторі.

Як зазначалося вище, однією з найважливіших вимог, що забезпечують баланс між інтересами держави чи роботодавця у виявленні неправдивої інформації та фундаментальними правами людини на приватність, недоторканості особистого життя, свободу переконань, захист від дискримінації та примусу тощо при проведенні психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, є добровільність згоди особи на проходження такого дослідження.

На формування зазначених норм вплинули положення Нюрнберзького кодексу 1947 року, Міжнародного пакту про громадянські та полі-

тичні права, Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (Ов'єдської конвенції, 1997) та інших нормативних актів, тобто розвиток гуманітарного права та загально-цивілізаційних процесів, які поставили у центр правового регулювання принцип поваги до гідності людини і право на особисту недоторканність та закріпили принцип *обов'язкової добровільної вільної згоди* людини як умови проведення над нею експериментів (медичних, наукових та інших), а також будь-яких дослідів чи процедур. Так, Нюрнберзький кодекс 1947 року – перший міжнародний документ про етико-правові засади проведення медико-біологічних досліджень на людях, закріпив принцип, згідно якого абсолютною необхідною умовою проведення досліджень на людині є добровільна згода останнього, який означає, що особа, яка залучається до дослідження як випробуваний, повинна мати законне право давати таку згоду; мати можливість здійснювати вільний вибір і не відчувати на собі впливу будь-яких елементів насильства, обману, шахрайства, хитрості чи інших прихованих форм тиску чи примусу; мати знання, достатні для того, щоб зрозуміти суть дослідження і прийняти усвідомлене рішення [19]. У статті 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначається, що «...жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідом» [20]. Стаття 5 Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (Ов'єдська конвенція, 1997) закріплює, що втручання у сферу охорони здоров'я може здійснюватися лише після вільної та поінформованої згоди відповідної особи [21]. Наприклад, добровільність згоди опитуваного на проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням детектора брехні (в тому числі поліграфа) закріплюється в Законі США «Про захист працівників від поліграфа» (англ. *Employee Polygraph Protection Act of 1988*) (далі – ЕРРА) [22] (в тих випадках, коли таке дослідження може проводитися), в Законі Литви «Про застосування поліграфа» (лит. *Lietuvos respublikos poligrafo naudojimo*) від 29 серпня 2000 року № VIII-1906 [23] і т.ін.

В Україні в трудових правовідносинах в приватному секторі добровільність такої згоди за відсутності спеціального регулювання в цій сфері визначається частиною другою статті 28 Конституції України, де закріплено, що «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом» [24] та частини третьої статті 281 Цивільного кодексу

України (далі – ЦК України), де зазначається, що «Медичні, наукові та інші досліді можуть проводитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою» [25]. При цьому, гарантії забезпечення добровільності відсутні, оскільки не визначено спеціальних процедурних механізмів, які б забезпечували реальне, а не формальне волевиявлення особи при наданні згоди на проходження психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфу. Наприклад, відсутні засоби протидії потенційному тиску з боку роботодавців чи інших суб'єктів, зацікавлених у проведенні дослідження, недопущення дискримінації у разі відмови від проходження дослідження тощо. За таких умов добровільність згоди особи на проходження опитування із застосуванням поліграфа має декларативний характер і не забезпечує ефективного захисту прав особи.

В трудових правовідносинах в державному секторі добровільність згоди особи на проходження психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфу, крім норм Конституції України та ЦК України дублюється в низці підзаконних актів, які встановлюють правові підстави застосування поліграфа в діяльності окремих державних органів. Так, в Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 листопада 2017 року № 920, передбачається, що опитування на поліграфі проводиться лише на підставі письмової згоди опитуваного, а відмова від опитування не може тягти за собою утиск особи, порушення її законних прав та свобод; опитування проводиться тільки за наявності відповідного завдання та в межах визначеного кола питань, про що спеціаліст повідомляє опитувану особу, інформація, отримана спеціалістом під час проведення опитування, а також та, що міститься в довідці про результати опитування з використанням поліграфа, не підлягає розголошенню [26]; у Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 року № 449, зазначається, що дослідження із застосування поліграфа проводиться лише за добровільною згодою об'єкта дослідження на проведення дослідження за умови відсутності у об'єкта дослідження медичних протипоказань для проведення дослідження, особа повинна знати, з якої причини щодо неї проводять дослідження, а також має право відмовитися від дослідження на будь-якому

етапі його проведення [27]; у Порядку проведення психофізіологічного опитування посадових осіб митних органів та кандидатів на зайняття посад державної служби в митних органах із застосуванням поліграфа, затвердженому постановою Кабінету Міністра України від 1 квітня 2025 року № 366, вказується, що спеціаліст-поліграфолог починає опитування з дотриманням принципу добровільної згоди лише за умови наявності всіх підстав для проведення опитування, за відсутності в об'єкта опитування проблем, пов'язаних із здоров'ям, та інших причин [28] і т.ін. Тобто, в державному секторі гарантії забезпечення добровільності згоди на проходження психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа більш чітко врегульовані та формалізовані у відомчих і урядових нормативно-правових актах. Вони не лише підтверджують конституційний принцип добровільності, а й конкретизують його через встановлення спеціальних процедурних гарантій: обов'язковість письмової згоди, право відмовитися від проходження опитування на будь-якому етапі без жодних негативних наслідків, обмеження кола допустимих запитань, недопущення розголошення отриманої інформації, перевірка наявності чи відсутності медичних протипоказань тощо. Проте незважаючи на це, залишається відкритим питання реального забезпечення гарантій прав осіб, які піддаються психофізіологічному дослідженню із застосуванням поліграфа, зокрема щодо ризиків прихованого примусу, можливого впливу на кар'єрні перспективи у випадку відмови від тестування чи використання результатів дослідження поза визначеними правовими межами.

Наступною вимогою до забезпечення прав осіб, які проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа, що забезпечують баланс між інтересами держави чи роботодавця у виявленні неправдивої інформації та фундаментальними правами людини на приватність, свободу переконань, захист від дискримінації та примусу при застосуванні поліграфа, є забезпечення належної кваліфікації поліграфологів.

Наприклад, в ЕРРА (в тих випадках, коли зазначене дослідження може проводитися) до поліграфологів встановлюються такі вимоги як: наявність чинної і дійсної ліцензії, виданої органами ліцензування та регулювання відповідного штату, а також фінансового забезпечення у вигляді гарантійного зобов'язання щонайменше на 50 000 доларів США або еквівалентне покриття професійної діяльності. Ліцензійні умови встановлю-

ються в кожному штаті окремо. Так, відповідно до положень Зведених законів штату Орегон (Oregon Revised Statutes) (розділ 703 «Polygraph Examiners») (ORS 703.090), ліцензію поліграфолога може отримати особа, яка відповідає таким вимогам: вік не менше 18 років, громадянство Сполучених Штатів; доброчесність (не демонстрування протягом попередніх 10 років поведінки, яка вказує на високий ступінь ймовірності того, що особа навряд чи виконуватиме обов'язки поліграфолога таким чином, щоб це служило інтересам громадськості); ступінь бакалавра в коледжі або університеті, акредитованому Американською асоціацією реєстраторів коледжів та приймальних комісій; або диплом про закінчення середньої школи або сертифікат про успішне складання затвердженого тесту на еквівалентність середньої школи, такого як тест загального освітнього розвитку (GED), п'ять років активного досвіду слідчої діяльності до дати подання заявки на отримання ліцензії; закінчений курс для поліграфологів, затверджений Департаментом стандартів громадської безпеки та навчання (Department of Public Safety Standards and Training (DPSST)), який відповідає будь-яким мінімальним стандартам навчання, затвердженим Радою зі стандартів та навчання громадської безпеки, та задовільно пройти щонайменше 200 іспитів, або пропрацювати поліграфологом протягом щонайменше п'яти років в урядовому агентстві штату Орегон та задовільно пройшли щонайменше 200 іспитів; успішно пройти іспит, проведений DPSST, для визначення, відповідно до будь-яких стандартів, затверджених радою, компетентності виконувати обов'язки поліграфолога [22].

В Законі Литви «Про застосування поліграфа» до поліграфологів (спеціалісти дослідження) висуваються такі вимоги: 1) бути громадянином Литовської Республіки; 2) мати вищу освіту; 3) мати документ, що підтверджує кваліфікацію, про проходження комплексного спеціалізованого курсу з розслідування на поліграфі обсягом не менше 400 годин, включаючи тривалість практичних занять у навчальних закладах держав-членів Європейського Союзу або Організації Північноатлантичного договору; 4) мати дозвіл на роботу або доступ до секретної інформації [23].

Відповідно до статті 20 Закону Молдови «Про застосування тестування на детекторі симуляції (поліграфі)» (молд. Privind aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (poligraf)) від 12 грудня 2008 року № LP269/2008 поліграфолог повинен відповідати таким вимогам: громадян-

ство Молдови, вища освіта в галузі психології, вік від 25 років, спеціальна підготовка та атестація Державною комісією з тестувань із застосуванням поліграфа [29]. Діяльність зазначеної комісії регулюється Постановою Уряду Молдови «Про деякі заходи з виконання Закону № 269-XVI від 12 грудня 2008 року про застосування тестування на детекторі симуляції (поліграфі) № HG475/2014 від 19 червня 2014 року [30].

В Україні спеціальний нормативний акт, який би визначав вимоги до поліграфолога та його кваліфікації відсутній. Згідно Національного класифікатора професій ДК 003:2010, затвердженого наказом Держспоживстандарту України 28 липня 2010 року № 327, кваліфікація – це здатність виконувати завдання та обов’язки відповідної роботи, яка визначає рівень освіти та спеціалізацію особи [31]. До кваліфікаційних характеристик належать вимоги до освіти, вимоги до стажу роботи та компетентності, визначені професійним стандартом. Кваліфікація повинна підтверджуватися відповідними документами.

В Національному класифікаторі України «Класифікатор професій», розробленому на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 04 травня 1993 року № 326, професія «Поліграфолог» закріплюється під кодом 2490 (розділ 2 «Професіонали», клас «Професіонали, що не входять в інші класифікаційні групи»). Наказом Міністерства економіки України «Про затвердження змін № 10 до Національного класифікатора ДК 003:2010» від 25 жовтня 2021 року № 810-21 встановлено вимоги до професіоналів: освітня кваліфікація за першим (бакалаврським), другим (магістерським), третім (освітньо-науковим/освітньотворчим) рівнем вищої освіти [32].

Професійного стандарту професії «Поліграфолог» в Україні немає, в Реєстрі професійних стандартів відомості про нього відсутні [33].

Навчання поліграфологів здійснюється або суб’єктами господарювання, які надають послуги з освітніх послуг, що не підлягають ліцензуванню, або закладами вищої освіти (переважно в межах післядипломної освіти дорослих). Вимог до суб’єктів, що здійснюють навчання поліграфологів, не встановлено. За результатами навчання видаються документи (сертифікати, дипломи), форма і зміст яких визначаються самим суб’єктом, що надає освітні послуги, які не відносяться до документів про освіту державного зразка.

В таких умовах належна кваліфікація поліграфологів в Україні, яка вступає необхідною умовою захисту прав осіб, що проходять психофізі-

ологічні дослідження із застосуванням поліграфа, піддається сумніву.

Наступною вимогою до забезпечення прав осіб, які проходять опитування на поліграфі, що забезпечують баланс між інтересами держави чи роботодавця у виявленні неправдивої інформації та фундаментальними правами людини на приватність, особисте життя, свободу переконань, захист від дискримінації та примусу тощо при застосуванні поліграфа є особливий правовий режим інформації, що отримується в результаті такого дослідження.

Наприклад, в ЕРРА (в тих випадках, коли дослідження із застосуванням поліграфа може проводитися) закріплюється, що жодна особа, крім тієї, що проходила опитування, не має права розкривати інформацію, отриману під час поліграфологічного дослідження за винятком визначених випадків; поліграфолог може розкривати інформацію, отриману під час тесту на поліграфі, лише: опитуваному або будь-якій іншій особі, спеціально визначеній опитуваним у письмовій формі; роботодавцю, який ініціював проведення тесту або будь-якому суду, державному органу, арбітру чи медіатору – відповідно до належної правової процедури, на підставі ухвали суду, що має відповідну юрисдикцію [22].

Відповідно до статті 11 Закону Литви «Про застосування поліграфа», інформація, отримана під час поліграфічного дослідження, не може бути використана для інших цілей, ніж ті, що були передбачені, крім випадків, коли отримана інформація про спробу скоєння, планований або скоєний злочин [23].

У пункті h) статті 22 Закону Молдови «Про застосування тестування на детекторі симуляції (поліграфі), поліграфологу заборонено розголошувати інформацію, яка стала йому відомою у зв’язку з проведенням тестування, за виключенням випадків, коли передання такої інформації здійснюється відповідно до чинного законодавства [29].

В Україні питання встановлення особливого правового режиму інформації, що отримується в результаті психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа вирішується неоднозначно.

Через відсутність спеціального регулювання застосування поліграфа в трудових правовідносинах в приватному секторі правовий режим інформації, отриманої в результаті психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, не визначений, а порядок її збору, зберігання, обробки

та використання жодним чином нормативно не врегульовано. Унаслідок цього виникає правова прогалина: з одного боку, результати психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа можуть містити відомості, що стосуються приватного життя особи, її переконань чи стану здоров'я, а з іншого – вони не мають визначеного правового статусу, що створює ризик порушення основоположних прав і свобод людини, зокрема права на повагу до приватного життя, захист персональних даних, свободу переконань тощо. За відсутності спеціального правового режиму така інформація може бути використана роботодавцем або іншими суб'єктами на власний розсуд, без визначених законодавством гарантій її достовірності, обмеження доступу, строків зберігання та порядку знищення.

Ситуація із застосуванням поліграфа у сфері трудових відносин державного сектору є дещо впорядкованішою. Це пояснюється наявністю низки відомчих нормативно-правових актів, у яких визначено порядок використання поліграфа в діяльності державних органів, де закріплено правовий режим інформації, отриманої в результаті опитування особи із застосуванням поліграфа. Так, пункті 4 Розділу II Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 листопада 2017 року № 920, зазначається, що за принципом конфіденційності інформація, отримана спеціалістом під час проведення опитування, а також та, що міститься в довідці про результати опитування з використанням поліграфа, не підлягає розголошенню, крім випадків, передбачених законодавством України [26]; у пункті 20 Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 року № 449, зазначається, що особи, які мали доступ до інформації про факт, процедуру та результати дослідження, забезпечують її конфіденційність [27]; у пункті 14 Порядку проведення психофізіологічного опитування посадових осіб митних органів та кандидатів на зайняття посад державної служби в митних органах із застосуванням поліграфа, затвердженого постановою Кабінету Міністра України від 1 квітня 2025 року № 366 вказується, що за принципом забезпечення конфіденційності інформація, отримана спеціалістом-поліграфологом під час проведення опитування, а також та, що міститься в довідці, не підлягає

розголошенню [28] і т.ін. Встановлення правового режиму інформації, що отримується в результаті психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у такий спосіб призводить до створення множинності режимів, які характеризуються різними стандартами захисту інформації, неуніфікованим підходом і т.ін.

Наступною вимогою до забезпечення прав осіб, які проходять психофізіологічне дослідження на поліграфі, що забезпечують баланс між інтересами держави чи роботодавця у виявленні неправдивої інформації та фундаментальними правами людини на приватність, особисте життя, свободу переконань, захист від дискримінації та примусу тощо при застосуванні поліграфа є відповідальність за порушення встановлених вимог при його застосуванні.

Так, у ЕРРА за порушення вимог цього нормативного акту встановлюється цивільно-правова відповідальність для роботодавців у вигляді штрафу в розмірі не більше 10 000 доларів США, а також відносно роботодавців та поліграфологів можуть застосовуватися загальні засоби правового захисту (подаватися позови про відшкодування відповідальності) [22].

Відповідно до Закону Литви «Про застосування поліграфа», спеціаліст дослідження, який склав неправдивий висновок, несе відповідальність у встановленому законом порядку [23].

У статті 29 Закону Молдови «Про застосування тестування на детекторі симуляції (поліграфі)» передбачено, що порушення вимог цього закону передбачає дисциплінарну, цивільну відповідальність, відповідальність за правопорушення чи кримінальну відповідальність відповідно до законодавства [29].

В Україні відповідальність за порушення вимог у сфері застосування поліграфа в трудових правовідносинах в приватному секторі не встановлена, оскільки відсутня правова регламентація таких відносин, а в державному секторі передбачена в окремих підзаконних нормативно-правових актах. Наприклад, у пункті 5 Розділу IV Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 листопада 2017 року № 920, зазначається, що внесення спеціалістом поліграфа завідомо неправдивих відомостей у матеріали опитування, розголошення ним персональних даних, розголошення особами, які мали доступ до інформації, про факт, хід і результати опитування з використанням поліграфа передбачає відповідальність,

визначену законом [26]; у пункті 20 Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 року № 449, вказується, що особи, які мали доступ до інформації про факт, процедуру та результати дослідження, за порушення її правового режиму несуть відповідальність згідно із законом [27] тощо. При цьому, в інших підзаконних нормативно-правових актах, що врегульовують застосування поліграфа в діяльності інших державних органів, про відповідальність за порушення їх норм не згадується, як наприклад в Порядку проведення психофізіологічного опитування посадових осіб митних органів та кандидатів на зайняття посад державної служби в митних органах із застосуванням поліграфа, затвердженому постановою Кабінету Міністра України від 1 квітня 2025 року № 366 [28], Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України, затвердженому наказом Управління державної охорони від 2 грудня 2023 року № 1070 [34], Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, затвердженому наказом Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 24 грудня 2021 року № 771 [35], Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 01 вересня 2017 року № 749 [36] тощо. Таке врегулювання питання відповідальності за порушення вимог у сфері застосування поліграфа в трудових правовідносинах призводить до фрагментарності та нерівномірності правозастосування, правової невизначеності щодо складів правопорушень і видів санкцій, а також до різних стандартів захисту залежно від державного органу. За відсутності єдиних норм виникають колізії, ускладнюється доведення факту порушення і відшкодування шкоди, посилюються ризики вибіркового тлумачення поняття «відповідальність, визначена законом». Працівники опиняються в нерівному становищі: в одних органах передбачено хоча б загальні запобіжники і натяк на відповідальність, в інших ні, що відкриває простір для зловживань (розголошення даних, прихованого примусу, дискримінаційних наслідків відмови тощо).

Висновки. Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що на сучасному етапі в Україні при проведенні психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у трудових правовідносинах в приватному та державному секторі через відсутність закону, який би врегульовував суспільні відносини, що виникають при такому застосуванні, захист прав осіб, що проходять опитування на поліграфі, майже не забезпечений. Тривале нехтування українським законодавцем питання прийняття спеціального закону щодо поліграфа фактично залишило сферу суспільних відносин, які виникають при його застосуванні, в стані регуляторної невизначеності, що призвело до не дотримання вимог, спрямованих на забезпечення балансу між інтересами держави чи роботодавця у виявленні неправдивої інформації, визначенні доброчесності працівників тощо та фундаментальними правами людини на приватність, особисте життя, свободу переконань, захист від дискримінації та примусу тощо, сформованих досвідом застосування поліграфа та правового регулювання такого застосування в зарубіжних країнах. Так, в трудових правовідносинах в Україні в приватному та державному секторі добровільність згоди особи на проходження опитування із застосуванням поліграфа не має належних гарантій забезпечення, не встановлено належних вимог щодо забезпечення належної кваліфікації поліграфологів, правовий режим інформації отриманої в результаті опитування із застосуванням поліграфа, або невизначений, або має суттєві прогалини, відповідальність за порушення вимог у сфері застосування поліграфа в трудових правовідносинах в приватному секторі не встановлена, оскільки правова регламентація таких відносин відсутня, а в державному секторі – фрагментарна та нерівномірна. За таких умов ключові гарантії захисту прав опитуваних осіб (добровільність, поінформована згода, належна кваліфікація поліграфологів, конфіденційність та обмеженість цілей обробки даних, відповідальність за порушення) мають радше декларативний, ніж ефективний характер. Відсутність єдиних стандартів і чіткої відповідальності створює ризики прихованого примусу, дискримінації у разі відмови від тестування, довільної інтерпретації результатів і зловживань щодо персональних даних. На наш погляд, без прийняття спеціального закону, який би врегульовував відносини, що виникають у сфері застосування поліграфа, забезпечити реальний захист прав осіб у сфері застосування поліграфа неможливо.

Список літератури:

1. Beitel, J. F. Ethical Issues in Polygraph Testing. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 1995, vol. 10, no. 3, pp. 12–18.
2. Faigman, D. L. *Legal Alchemy: The Use and Misuse of Science in the Law*. New York : W. H. Freeman, 1999. 318 p.
3. National Research Council. The Polygraph and Lie Detection. Washington, D.C. : The National Academies Press, 2003. 416 p. URL: <https://www.nap.edu/catalog/10420/the-polygraph-and-lie-detection>
4. Williams, D. *From Cop to Crusader: My Fight Against the Dangerous Myth of "Lie Detection."* California : Wise Media Group, 2014. 278 p.
5. Градун С. А. Правова регламентація використання поліграфа в секторі безпеки і оборони України. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. № 3. С. 67–80. URL: <https://cu.j.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/69>
6. Казьмірук С., Пампуха І., Близнюк Н. Проблеми правового регулювання застосування поліграфа в секторі безпеки та оборони України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2021. № 2. С. 62–66. URL: <https://miljournals.knu.ua/index.php/visnuk/article/view/765/716>
7. Мотлях О. Правові основи застосування поліграфа в Україні – реалії сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 31–44.
8. Ровний В. Адміністративно-правові засади використання поліграфа в Україні як інструменту галузі безпеки в умовах війни. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 69–73. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/4/14.pdf>
9. Про захист осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі : проєкт Закону України від 17 лютого 2016 року № 4094. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203
10. Про поліграфологічну діяльність: проєкт закону України від 4 березня 2016 року № 4094-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094-1&skl=9
11. Пояснювальна записка до проєкту закону «Про поліграфологічну діяльність» від 4 березня 2016 року № 4094-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094-1&skl=9
12. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про поліграфологічну діяльність» від 12 липня 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094-1&skl=9
13. Висновок Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Верховної Ради України (на проєкт закону «Про поліграфологічну діяльність» від 3 листопада 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094-1&skl=9
14. Про поліграфічну діяльність : проєкт Закону України від 4 березня 2016 року № 4094-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH35Q1AA?an=3>
15. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про захист осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 17 лютого 2016 року № 4094. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203
16. Висновок Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 3 листопада 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203
17. Висновок Комітету з питань запобігання і протидії корупції Верховної Ради України щодо результатів здійснення антикорупційної експертизи на проєкт Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 30 березня 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203
18. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 12 липня 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203
19. The Nuremberg Code (1947). *British Medical Journal*, 1996, no. 7070, vol. 313, p. 1448 (7 December). URL: https://media.tghn.org/medialibrary/2011/04/BMJ_No_7070_Volume_313_The_Nuremberg_Code.pdf
20. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ від 16 грудня 1966 року, ратифікований Українською РСР 19 жовтня 1973 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
21. Oviedo Convention and its Protocols. Council of Europe, 1997. URL: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-and-biomedicine/oviedo-convention>
22. Employee Polygraph Protection Act of 1988. United States Department of Labor, 1988. URL: <https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/WHD/legacy/files/poly01.pdf>

23. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl poligrafo naudojimo“: 2000 m. rugpjūčio 29 d. Nr. VIII-1906. URL: <https://e-seimasx.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107745/pchhlTXqN>
24. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
25. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
26. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України 13 листопада 2017 року № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#n14>
27. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2017 року № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#Text>
28. Порядок проведення психофізіологічного опитування посадових осіб митних органів та кандидатів на зайняття посад державної служби в митних органах із застосуванням поліграфа : постанова Кабінету Міністра України від 1 квітня 2025 року № 366. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2025-%D0%BF#n9>
29. LEGE Nr. 269 din 12 decembrie 2008 privind aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (poligraf). URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146645&lang=ro
30. Hotărâre Nr. 475 din 19 iunie 2014 cu privire la unele măsuri de executare a Legii Nr. 269-XVI din 12 decembrie 2008 privind aplicarea testării la detectorul comportamentului simulat (poligraf). URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=18394&lang=ru
31. Національний класифікатор професій ДК 003:2010, затверджений наказом Держспоживстандарту України 28 липня 2010 року № 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
32. Про затвердження Зміни № 10 до національного класифікатора ДК 003:2010 : Наказ; Міністерство економіки України від 25 жовтня 2021 р. № 810. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0810930-21>
33. Реєстр професійних стандартів. URL: <https://data.gov.ua/dataset/ff7599b0-09fc-422b-b8c4-f922be3b83f6/resource/c0deb9e0-4b09-40e2-99f7-8d4ee16a0cc5>
34. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України : наказ Управління державної охорони від 2 грудня 2023 року № 1070. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-24#Text>
35. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, затверджений наказом Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 24 грудня 2021 № 771. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0170-22#Text>
36. Інструкція про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 1 вересня 2017 року № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-17#Text>

Ryadinska V. O., Epel O. V. PROTECTION OF THE RIGHTS OF PERSONS UNDERGOING PSYCHOPHYSIOLOGICAL EXAMINATION USING A POLYGRAPH IN LABOR RELATIONS IN UKRAINE: LEGAL ASPECT

The article provides a comprehensive analysis of the protection of the rights of individuals undergoing psychophysiological examination using a polygraph in labor relations in Ukraine. The starting point is the thesis that the growing use of the polygraph in both the public and private sectors takes place in the absence of a specific law and is based on the logic of a “presumption of permissibility,” supported by a number of subordinate acts issued by individual public authorities. The study, based on an analysis of foreign legislation regulating relations associated with polygraph use, identifies key aspects that ensure a balance between the interests of the state or employer in detecting false information and the fundamental human rights to privacy, private life, freedom of belief, protection against discrimination, and coercion. These aspects – embodied in the legal frameworks of the United States, Lithuania, and Moldova (countries that have enacted special laws governing polygraph use) – include: voluntariness and informed consent; qualification requirements for polygraph examiners; a special legal regime for handling information obtained during examinations; and liability for violations of established requirements.

Drawing on comparative experience, it is concluded that the application of the polygraph in Ukraine’s labor relations remains fragmented: in the private sector, it relies primarily on the constitutional principle of voluntariness and general provisions of civil law without specific procedural safeguards, while in the public sector, certain departmental acts set out requirements regarding consent, confidentiality, permissible scope

of questioning, and medical contraindication checks, but do so inconsistently, creating multiple parallel regimes. This imbalance is exacerbated by the lack of unified standards for polygraph examiners' training and professional competence. The article concludes that systematic legislative regulation introducing minimum procedural standards, unified qualification criteria, and effective mechanisms of liability is a necessary precondition for transforming the polygraph from an instrument with high potential for human rights violations into a tool whose use is compatible with fundamental rights to privacy, personal life, freedom of belief, and protection from discrimination and coercion.

Key words: *polygraph, psychophysiological examination, human rights, protection of rights, labor relations, legal regulation, liability.*

Дата надходження статті: 30.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025